

دوره سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

رویکرد ترمیمی پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری

علی اصغر نجفی^{۱*}، مهدی نصر اصفهانی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، مؤسسه غیرانتفاعی هشت بهشت اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

قانون‌گذار ایران در جهت اجرای عدالت کیفری بدون توجه به الگوی مشخص، اهداف و کارکرد مواد قانونی، اقدام به تصویب قانون بعضاً با الگو برداری از کشورهای غربی نموده است. به نحوی که عموماً آماج و کارایی مواد قانونی به خصوص آن‌هایی که در حکم ابزار و راه‌گشای مواد دیگر هستند، به خوبی درک نشده و در کنار عدم توجه به مواد دیگر در تقنین ماده‌های قانونی، گاهی به سلب کارایی آن‌ها منتهی شده است. شناخت کارکردها و اهداف تشکیل پرونده شخصیت و رویکرد توجه به بزه‌دیده در کنار بزه‌کار، عدالت ترمیمی به‌عنوان پارادایم نوین عدالت کیفری، لزوم برقراری انصاف و عدالت و آشفتگی مواد قانونی، نیاز به رویکردی ترمیمی در تشکیل پرونده شخصیت را بیش از پیش نمایان می‌سازد. رویکردی که در نهایت ضرورت تشکیل این پرونده در جرایم با مجازات خفیف‌تر از آنچه در قانون اشاره شده و توجه به پرونده شخصیت بزه‌دیده را آشکار می‌کند. اصلاح ماده ۲۰۳ قانون آئین دادرسی کیفری و هماهنگ کردن آن با دیگر مواد با توجه به اهداف و کارکردها، در کنار نگارش ضمانت‌اجرای مناسب و آئین‌نامه‌ای کارآمد تا حدودی کارگشا و معضل فعلی عدم توجه به شخصیت افراد با وجود تکلیف قانونی را برطرف می‌سازد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۲۳-۳۳

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: .....

تلفن: .....

ایمیل: a.najafi186@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۱۲

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:

پرونده شخصیت، بزه‌دیده، عدالت

ترمیمی، انصاف و عدالت.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

در قرن بیستم و با ظهور مکتب دفاع اجتماعی نوین، توجه به شخصیت مجرم همراه با به‌کارگیری ابزار مناسب در جهت شناخت این شخصیت مورد توجه سیستم عدالت کیفری قرار گرفت. به‌نوعی پرونده شخصیت از ابداعات این دوره در پاسخ به ضرورت توجه به شخصیت بزهکار است. اهمیت تشکیل این پرونده را می‌توان در توجه به اصل فردی‌کردن مجازات‌ها در حمایت از مجرم و تحلیل علل وقوع جرم و پیش‌گیری از تکرار آن، تشخیص حالت خطرناک و انجام اقدامات تأمینی و تربیتی و درنهایت اصلاح مؤثر مرتکب در دو نقطه‌نظر جرم‌شناسی و حقوق کیفری در نظر گرفت (طالع‌زاری، ۱۳۹۶: ۳۸). عوامل بسیاری در شکل‌گیری شخصیت مؤثرند که می‌توان به عوامل ژنتیکی، روانی و عوامل محیطی اشاره کرد (محمدیان و محمدرضاپور، ۱۳۹۲: ۱۰۰). از منظر علوم جنایی، تشکیل پرونده شخصیت در تمامی مراحل دادرسی از تحقیقات مقدماتی، تعیین مجازات، اجرای مجازات و پس از اجرا، اهمیت به‌سزایی دارد. قانون‌گذار در مواد بسیاری از قانون مجازات اسلامی از جمله ۱۸، ۲۳ و ۳۸ ضرورت توجه به شخصیت متهم را اشاره نموده و در راستای اصلاح بزهکاران و مجازات آن‌ها گامی مهم برداشته است. در مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ آئین دادرسی کیفری، موارد لزوم تشکیل این پرونده و بخشنامه دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت قوه قضائیه در سال ۱۳۹۸ و قانون کاهش جرایم تعزیری و اصلاحات انجام‌شده در سال ۱۳۹۹ نیز مؤید این موضوع هستند.

تحقیقات متنوعی درخصوص پرونده شخصیت، ضرورت، موانع و راهکارها در دو دهه اخیر صورت گرفته است. نجفی‌توانا وجود تفاوت‌های فردی و شناخت این تفاوت‌ها را لازمه برخورد افتراقی با هر بزهکار می‌داند و ملاک اتخاذ واکنش مناسب برای اطفال را اصلاح‌پذیری، بازپروری و جامعه‌پذیری و احیا و ترمیم فرد بیان می‌دارد (نجفی‌تونا، ۱۳۸۸: ۳۱). شاملو و گوزلی به بررسی تطبیقی پرونده شخصیت در حقوق ایران و فرانسه پیش از تصویب قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ می‌پردازند و ضرورت تشکیل پرونده شخصیت و الزام قانونی برای آن پیشنهاد می‌دهند که درنهایت در سال ۱۳۹۲ این امر با تصویب قانون یادشده محقق می‌شود (شاملو و گوزلی، ۱۳۹۰: ۱۱۶). ابراهیمی به بررسی موانع تشکیل این پرونده در نظام کیفری ایران پرداخته و موانع را به سه دسته موانع قضایی، قانونی و

اجرایی تقسیم می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۲۱۲). خسروشاهی و سبزه‌علی به نقش پرونده شخصیت در پیش‌گیری از جرم اشاره کرده و تشکیل پرونده شخصیت را راهکاری برای شناسایی حالات خطرناک متهمان دانسته که درنهایت منجر به صدور آرای عادلانه خواهد شد (خسروشاهی و سبزه‌علی، ۱۳۹۶: ۱۴۹). سبزه‌علی و همکارانش ضمن بررسی آثار پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران، به بیان اهمیت این پرونده از دو نقطه‌نظر جرم‌شناسی و حقوق کیفری می‌پردازند و استفاده از نهادهای ارفاقی موجود در قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ از جمله تعویق، تعلیق و معافیت از کیفر را مستلزم تشکیل پرونده شخصیت بیان می‌دارند و به این موضوع اشاره می‌گردد که قانون‌گذار به‌صورت تلویحی تشکیل پرونده شخصیت را پذیرفته است (سبزه‌علی؛ اشرفی و حیدری، ۱۳۹۷: ۷۱). وطنی و همکارانش در ارزیابی آسیب‌شناسی تحقق اهداف اصلاحی-درمانی بزهکاران از طریق پرونده شخصیت، تشکیل پرونده شخصیت را بدون تصریح به چگونگی فرایند اجرایی و پیاده‌سازی، ناکارآمد می‌دانند (وطنی؛ مهدی‌پور و تاجیک‌نشاطیه، ۱۳۹۸: ۱۹۰). پیشنهاد تصویب آئین‌نامه‌ای با موضوع پرونده شخصیت، فرایند و شیوه‌های پیاده‌سازی آن را ارائه داده و تأکید بر آموزش روش‌های تحقیق، از متهمان و محکومان دارند.

با وجود تمامی تحقیقات صورت‌گرفته و موجودیت مواد قانونی درخصوص پرونده شخصیت به‌همراه الزام قانونی و تکلیف بیان شده در قانون، چندان توجهی به آن در فرایند دادرسی نمی‌گردد و گاهی نبود سازوکار و امکانات اجرایی از جمله موانع تشکیل آن بیان می‌شود.

۲- اهمیت و کارکرد پرونده شخصیت در فرایند دادرسی

توجه به اصل فردی‌کردن مجازات‌ها به‌همراه انتخاب تدابیر قضایی متناسب با شخصیت بزهکار، لازمه یک دادرسی عادلانه است (شاملو و گوزلی، ۱۳۹۰: ۹۱). به‌نوعی مناسب‌ترین و عادلانه‌ترین اقدام قضایی در پرتو قانون، اقتناع وجدان حرفه‌ای قاضی و پذیرش همگانی حکم در جامعه از طرف متهم، شاکی و جامعه می‌باشد که به‌موجب آن اختیارت وسیعی از قرارها تا نهادهای ارفاقی و صدور حکم در اختیار مقامات قضایی قرار گرفته و لزوم تشکیل پرونده شخصیت برای بهره‌گیری از آن‌ها مبین است.

۱-۲- پرونده شخصیت در مرحله تعقیب و تحقیق

مرحله تحقیق و تعقیب در دادسرا با تشکیل پرونده متهم آغاز می‌شود. هرگونه اشتباه در این مرحله، یقیناً روند دادرسی را در ادامه تحت تأثیر قرار خواهد داد. از این رو توجه به شخصیت بزهکار در مواجهه با مقامات تحقیق و تعقیب، انتخاب روش و نوع برخورد مناسب و تکنیک‌های بازپرسی و جلوگیری از اتلاف وقت در صدور کیفرخواست، از جمله ضرورت‌های تشکیل این پرونده در ابتدای‌ترین زمان هستند (زیردهی، ۱۳۹۳: ۱۲۱). علاوه بر این، شناخت شخصیت متهم می‌تواند در انتخاب نوع گفتار توسط بازپرس در جهت ایجاد اعتماد و جلب همکاری متهم با مقام قضایی، کشف بیماری‌های روانی و اختلالات شخصیت متهم و کشف مقدار اطمینان به اقرار و گفته‌های متهم توسط قاضی، کمک کند.

تشکیل این پرونده در نخستین مراحل دادرسی مورد انتقاد بعضی صاحب‌نظران از جمله آنسل در مکتب دفاع اجتماعی قرار گرفته است و شناخت متهم پیش از اثبات جرم را با وجود ظن قوی به بزهکاری در مواردی، مانع بر اعلام مجرم بودن از طرف قاضی یا هیأت منصفه می‌داند که با اصل برائت و کرامت انسانی چندان توجیه‌پذیر نیست (خسروشاهی و سبزه‌علی، ۱۳۹۶: ۱۴۶).

شکل‌گیری پلیس اطفال و نوجوانان در ماده ۳۱ آئین دادرسی کیفری، وجود دادگاه ویژه اطفال و نوجوانان^۱ و یا دادرسی ویژه نوجوانان^۲ خود نمونه‌ای از توجه به شخصیت بزهکار در مرحله مواجهه با مقامات و مراجع تحقیق و تعقیب است. در ماده ۲۵۰ قانون آئین دادرسی کیفری صدور قرار تأمین کیفری را منوط به وجود تناسب بین شرایط ارتکاب جرم، ویژگی‌های جرم و شخصیت متهم کرده است. قراری که باید با توجه به سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت و حیثیت او صادر شود. توجه به شخصیت متهم در صدور قرار متناسب با اتهام یکی از وظایف مقام قضایی است که عدم توجه به آن تخلف بوده و مجازات برای آن در نظر گرفته شده است. پس از انجام تحقیقات مقدماتی، قاضی موظف به صدور قرار نهایی با در نظر گرفتن تحقیقات صورت گرفته می‌باشد. در مواردی با توجه به شرایط و اوضاع و احوال، این اختیار به مقام قضایی داده شده است که با وجود انتساب جرم به متهم بتواند به جای صدور

قرار جلب به دادرسی اقدام به صدور قرارهایی مانند بایگانی پرونده، تعلیق تعقیب و میانجی‌گری کند.

در ماده ۸۱ و ۸۲ قانون آئین دادرسی کیفری (قرار تعلیق تعقیب و میانجی‌گری) معیار اصلی انتخاب این قرارها علاوه بر شرایط گفته شده در ماده، شخصیت متهم و اوضاع و احوال ارتکاب جرم است. مقام قضایی با در نظر گرفتن این موضوع که ادامه تعقیب مفید نخواهد بود و همین مقدار از تعقیب آثار مجازات‌دهی و ترمیمی لازم را داشته است، اقدام به صدور قرار تعلیق تعقیب می‌کند و یا در قرار میانجی‌گری اسباب صلح و سازش و یا تعلیق را برای فرد فراهم می‌نماید. در این دو قرار عبارت اخذ تأمین متناسب قیدشده در متن مواد و صدور قرار تأمین کیفری، خود ناظر به شخصیت متهم است. به خوبی نمایان شد از لحظه ورود مقام‌های تحقیق و تعقیب حتی در مواجهه با متهم و در ادامه مرحله تعقیب در اخذ تأمین مناسب و صدور قرارهای مبتنی بر نهادهای ارفاقی در صلاحیت مقام قضایی دادسرا، نیاز به شناخت صحیح و نه سطحی از شخصیت متهم با توجه به مواد قانونی و رعایت انصاف و عدالت ضروری است.

ماده پنج بخشنامه صادره توسط رئیس قوه قضائیه، برخلاف آنچه در حقوق فرانسه بیان شده^۳، تشکیل پرونده شخصیت را بعد از توجه اتهام و با وجود دلایل کافی، لازم می‌دارد. بخشنامه ذکرشده توجهی به کاربرد پرونده شخصیت در مرحله تعقیب و تحقیق نداشته است. با توضیحات گفته شده در گفتار نخست، مبحث اول نیز به خوبی مشخص است که تشکیل آن مطابق آنچه در حقوق فرانسه آمده، پیش از تفهیم اتهام و یافتن دلایل کافی می‌باشد.

۲-۲- پرونده شخصیت در مرحله محاکمه و صدور حکم

سیاست‌های کیفری امروز برخلاف مکتب کلاسیک، انطباق واکنش اجتماعی با ویژگی‌های فردی متهم را ضروری می‌داند و دیگر صرفاً به دنبال مجازات‌های سخت نیست، بلکه به دنبال راهکارهای مجازاتی است که در نهایت علاوه بر مجازات فرد، به درمان و کاهش اثرات مخرب بزه منجر شود. تا جایی که سیاست‌های کیفری به سمتی حرکت کرده‌اند که علاوه بر شدت و ضعف جرم ارتكابی، وضعیت شخصیتی و اوضاع و احوال حاکم در انتخاب میزان مجازات تأثیرگذار هستند. از این رو اصل فردی کردن مجازات‌ها مورد پذیرش حقوق جزا قرار گرفت.

۱- نک: ماده ۲۹۸ قانون آئین دادرسی کیفری.

۲- نک: ماده ۲۸۵ قانون آئین دادرسی کیفری.

۳- نک: ماده ۸۱ آئین دادرسی کیفری فرانسه.

قانون‌گذار ایران در ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی، قاضی را ملزم به صدور حکم تعزیری با توجه به وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب و تأثیر تعزیر بر متهم می‌نماید. در سال ۱۳۹۹ در قانون کاهش مجازات جرایم تعزیری و اصلاح این ماده، تبصره‌ای به آن افزود که قاضی را ملزم به صدور حبس حداقلی در جرایم تعزیری می‌کند و موارد استثنا صدور حکم به بیش از حداقل قانونی را منوط به بیان علت و توجه به بندهای مقرر در این ماده کرده است. اصل فردی کردن مجازات‌ها، یکی از اصول مهم حاکم بر مجازات‌ها می‌باشد که منتهی به صدور مجازات‌های عادلانه شده و مجازات‌ها را از جنبه تنبیهی صرف، به جنبه درمانی تغییر داده است. در ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، در بیان مجازات‌های تکمیلی توجه به خصوصیات متهم مورد توجه قرار گرفته است. در اعمال تخفیفات و در نهایت صدور مجازات نهایی برای متهم، ندامت، حُسن سابقه و یا وضع خاص متهم که از جهات تخفیف در قانون ذکر شده‌اند، با شناخت شخصیتی وی امکان‌پذیر خواهد بود.

از ابزارهای فردی کردن مجازات‌ها می‌توان به حکم به معافیت از کیفر، تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، نظام‌های نیمه‌آزادی، مجازات جایگزین حبس و مجازات و اقدامات تأمینی تربیتی اطفال و نوجوانان اشاره کرد. لازمه فردی کردن مجازات‌ها، شناخت شخصیت و بررسی حالات درونی فرد است، به‌همین منظور در تمامی ابزارهای فردی کردن مجازات‌ها در قانون، به‌نوعی به شخصیت متهم اشاره شده است.

۳-۲- پرونده شخصیت در مرحله اجرای حکم

شخصیت مجرم در مرحله اجرای حکم در اجرای کیفر سالب آزادی، استفاده از نهاد آزادی مشروط، عفو و طبقه‌بندی زندانیان اهمیت می‌یابد. مجازات حبس با انگیزه اصلاح فرد و تأمین مصالح و امنیت جامعه اجرا می‌شود. آئین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی تربیتی کشور در سال ۱۳۸۴ و اصلاحات بعدی آن در سال ۱۳۸۹ به لزوم تشکیل پرونده شخصیت برای زندانیان اشاره دارد.^۱ شورای طبقه‌بندی با بررسی پرونده شخصیت در خصوص تعیین محل استقرار زندانی، اشتغال یا عدم اشتغال در مراکز حرفه‌آموزی و استفاده از

نهادهای آزادی مشروط یا عفو، تصمیم‌گیری می‌نماید.^۲ با در نظر گرفتن پرونده شخصیت، آسیب‌های شخصیتی او مشخص و با برنامه‌ریزی‌های لازم، نحوه بازپروری و اصلاح مشخص می‌شود. طبقه‌بندی زندانیان در ماده یک آئین‌نامه نحوه تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان مصوب ۱۳۸۵ جداسازی زندانیان از یکدیگر در زندان، بازداشتگاه و یا مراکز اقدامات تأمینی و تربیتی کشور از حیث جنس، سن، نوع جرم، وضعیت قضایی و جسمانی فرد اشاره دارد و با توجه به موارد گفته شده و استعدادها، تحصیلات و تخصص، وضع جسمانی و روانی به یکی از مراکز حرفه‌آموزی و اشتغال معرفی می‌شوند. استفاده از نهاد آزادی مشروط مطابق به ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی، مشروط به حصول دو شرط است: حُسن اخلاق و رفتار محکوم در مدت اجرای مجازات و حالات و رفتاری که نشان دهد پس از آزادی دیگر مرتکب جرم نمی‌شود. احراز این دو شرط نیازمند بررسی دقیق ابعاد شخصیتی محکوم است. پرونده شخصیت حاوی اظهارنظرهای متخصصان و کارشناسان مربوطه در حوزه‌های روان‌شناسی، روان‌پزشکی و مددکاری می‌تواند یاری‌دهنده در کشف ابعاد شخصیتی و احراز این دو شرط باشد. در آئین‌نامه عفو و تخفیف مجازات‌ها از جمله شرایط اعطای عفو، اصلاح مجرم و توجه به شخصیت محکوم و خانواده او بیان می‌شود.^۳ اعطای مرخصی به زندانیان، تقسیط جزای نقدی یا تبدیل آن به مجازات‌های دیگر، اجرای مجازات‌های بدنی، همگی نیاز به شناخت شخصیت محکوم را نمایان می‌سازند. در قانون اصلاح و تربیت شخصیت محکوم را نمایان می‌سازند. در مرحله اجرای حکم در خصوص اطفال و نوجوانان به صورت افتراقی دادگاه می‌تواند با توجه به گزارشات رسیده از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او در قانون اصلاح و تربیت یک‌بار در رأی خود تجدیدنظر کند.

۴-۲- پرونده شخصیت در مرحله پساکیفری

مطابق ماده ۲۳۷ آئین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی تربیتی کشور، مددکاران در مرکز حرفه‌آموزی و اشتغال و زندان‌ها موظف هستند به‌منظور تسهیل بازگشت محکومان به زندگی عادی، به‌طور منظم با محکوم در تماس باشند و در صورت لزوم، آنان را به انجمن‌های حمایتی معرفی کنند. در ماده ۲۳۹ آئین‌نامه مذکور به حمایت مادی و معنوی از محکوم

۲- نک: ماده ۶۶ آئین‌نامه ذکر شده.

۳- نک: بند شش ماده ۲۴ آئین‌نامه کمیسیون عفو و تخفیف مجازات محکومان.

۱- نک: ماده ۴۷ آئین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی تربیتی کشور در سال ۱۳۸۴ و اصلاحات بعدی آن در سال ۱۳۸۹.

شخصیت افراد نه برای جرایم سنگین، بلکه اتفاقاً در جرایم بسیار سبک با مجازات درجه شش، هفت و هشت لحاظ شده است. در قانون مجازات اسلامی نیز از اصل فردی کردن مجازات‌ها بیان شده در ماده ۱۸ قانون، تا قرارهای تعویق و تعلیق مجازات، احکام آزادی مشروط و نظام نیمه‌آزادی، جایگزین حبس و تخفیف در مجازات‌ها، همگی به‌نوعی در کنار جرایم سنگین، توجه به شخصیت بزهکار در جرایم سبک و اغلب جرایم با مجازات‌های ملایم‌تر، مورد توجه قانون‌گذار بوده است. استفاده از این نهادهای ارفاقی جز با شناخت صحیح از شخصیت متهم امکان‌پذیر نیست. چگونه زمانی که نهادهای ارفاقی پیشنهاد شده و همگی این نهادها به شخصیت متهم نگاه خاص دارند، در قانون تشکیل پرونده شخصیت که فلسفه وجودی آن جدای از مباحث جرم‌شناسی، توجه به اصل فردی کردن مجازات‌ها و ابزاری برای استفاده صحیح از نهادهای ارفاقی و کیفردهی متناسب می‌باشد، اشاره‌ای به جرایم سبک‌تر نداشته است؟

کاربرد پرونده شخصیت در جرایم سنگین و آنچه در قانون آئین دادرسی کیفری در ماده ۲۰۳ عنوان شده، بسیار محدود بوده و استفاده از این پرونده در اصل فردی کردن مجازات‌های جرایم سنگین یا تخفیف در مجازات آنان و درنهایت در اجرای مجازات است. با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری سال ۱۳۹۹ ماده ۱۸ و تبصره آن، تکلیف مجازات‌ها مشخص و حکم به حداقل مجازات‌ها داده می‌شود، مگر موارد خاصی که مبتنی بر بندهای ماده، علت صدور حکم به بیش‌تر از حداقل مجازات مقرر قانونی قید گردد. به‌نوعی کاربرد پرونده شخصیت در اصل فردی کردن محدودتر و تنها برای افزایش مجازات‌ها در نظر گرفته شده است. حال اینکه در جرایم با مجازات‌های خفیف‌تر از آنچه در ماده ۲۰۳ بیان شده است، فرصت‌های استفاده از پرونده شخصیت با توجه به مواد قانون و الزام توجه به شخصیت در آن‌ها بارها دیده می‌شود. ابزاری مناسب و کارآمد که به‌دلیل موانع استفاده از آن برای جرایم سبک‌تر مغفول مانده است. بنابراین با توجه به موارد گفته شده و آنچه در مواد قانونی درخصوص توجه به شخصیت بزهکار ذکر گردید، در حوزه حقوق کیفری ابزار پرونده شخصیت زمانی کارایی لازم را خواهد داشت که درخصوص کلیه جرایم تشکیل شود و بتواند پاسخ‌گوی شناخت شخصیتی در مواد قانونی اشاره‌شده باشد.

و ایجاد فرصت شغلی پس از اتمام محکومیت اشاره دارد. این مواد همگی بیانگر عدم اتمام وظیفه سیستم عدالت کیفری با اجرای مجازات است. با درنظر گرفتن این موارد در جهت ارائه راهکارهای حمایتی، نیازمند به اطلاعات جامع از محکوم هستیم و به‌سبب آن استعدادهای توانایی‌های فرد مشخص و منطبق با آن مشغول به‌کار شود. همچنین افرادی که با توجه به شخصیت خود نیازمند مراقبت و حمایت بیش‌تری هستند، شناسایی و از تکرار جرم و آسیب‌های بعدی جلوگیری و شرایط جامع‌پذیری فرد مهیا می‌گردد.

کارکردهای متنوع و بسیار پرونده شخصیت در این مبحث از مرحله تعقیب و تحقیق تا پساکیفری بیان شد. پرونده‌ای که در صورت تشکیل به مقامات کمک می‌کند تا بهترین و مناسب‌ترین تصمیم در راستای عدالت کیفری و اقیان وجدان قاضی و مقبولیت تصمیم در بین افراد جامعه گرفته شود. اگر لازمه اجرای عدالت، حاکمیت قانون باشد، توجه به مواد مختلف قانون به‌خوبی نشان داد اجرای آنچه در قانون بیان شده، نیازمند شناخت از شخصیت بزهکار است.

۳- تشکیل پرونده شخصیت برای کلیه ی جرایم

با وجود تدابیر صورت‌گرفته در قانون، این پرونده در آئین دادرسی کیفری تنها برای جرایم سنگین و به‌صورت افتراقی برای جرایم کم‌اهمیت‌تر، درخصوص اطفال و نوجوانان مدنظر گرفته شده و بازپرس را مکلف به تشکیل پرونده شخصیت کرده است. به‌دلیل اهمیت و کارکرد بسیار این پرونده، به بررسی تشکیل آن برای کلیه جرایم در سه گفتار می‌پردازیم.

۳-۱- بررسی تشکیل پرونده شخصیت در مواد قانونی

در بررسی کارکرد پرونده شخصیت در روند دادرسی از مرحله تعقیب تا پساکیفری، همان‌گونه که در مبحث نخست بیان شد، در مواد مختلف قانونی نیاز به تشکیل پرونده شخصیت و توجه به آن احساس می‌شود. به‌نحوی که بدون درنظر گرفتن پرونده شخصیت، کاربرد مواد قانون امکان‌پذیر نبوده و یا با فرض امکان، اطمینان‌آور نیستند. در آئین دادرسی کیفری لزوم انتخاب تأمین کیفری متناسب با اتهام و شخصیت بزهکار الزاماً فقط برای جرایم سنگین نبوده و توجه به آن در جرایم سبک‌تر از آنچه در ماده ۲۰۳ عنوان شده نیز ضروری است. درخصوص نهادهای ارفاقی، بایگانی پرونده به‌صراحت به شخصیت بزهکار اشاره شده و یا تعلیق و میانجی‌گری از فحواي ماده توجه به شخصیت متهم برداشت می‌شود، مشاهده می‌کنیم که توجه به

شغل مناسب، شاهد اصلاح و جامع‌پذیری وی خواهیم بود. این امر جز با شناخت کافی از بزهکار محقق نخواهد شد. نجفی‌توانا در بررسی عدالت ترمیمی درخصوص بزهکار این‌گونه بیان می‌دارد: «اجرای عدالت ترمیمی، به‌تنهایی بدون آسیب‌شناسی بزه ارتكابی و راهکارهای درمان عملی، هدفمند و بایسته می‌تواند عدم ایجاد شناخت کافی از او پنهان ماندن حالت خطرناک و مغفول ماندن نیاز وی به اصلاح و تربیت را به‌همراه داشته باشد. حال آنکه اساسی‌ترین شرط عدالت قضایی در امر کیفری، شناخت شخصیت مرتکب جرم و مطابقت واکنش‌ها با شرایط فردی اختصاص داده است» (نجفی‌توانا، ۱۳۹۸: ۲۴۳).

از آنچه بیان شد، مشاهده می‌شود عدالت ترمیمی اصولاً و به‌صورت مستقیم در جرایم سبک قابلیت استفاده و اثربخشی خواهد داشت و این امر جز با شناخت بزهکار و بررسی شخصیت او که درنهایت به جبران خسارت بزه‌دیده به‌عنوان اصلی‌ترین هدف و سپس اصلاح و جامعه‌پذیری بزهکار است، محقق نخواهد شد. از این‌رو استفاده بهینه و همراه با عدالت و انصاف و درنظر گرفتن کارایی لازم، جز با تشکیل پرونده شخصیت بزهکار امکان‌پذیر نخواهد بود و از طرفی این نوع عدالت اصولاً در جامعه فعلی برای جرایم سبک استفاده می‌گردد و درنهایت آنچه مسلم است، نیاز به تشکیل پرونده شخصیت برای جرایم سبک احساس می‌شود.

۳-۳- اصل عدالت و انصاف

عدالت مشابه دیگر مؤلفه‌های اخلاقی فاقد معنا و تعریف کامل در علم حقوق است. در قرآن آیه ۱۵۲ انعام و ۱۳۵ نساء و در نهج‌البلاغه نامه ۵۳ به لزوم برقراری عدالت اشاره شده و ماده هفت اعلامیه جهانی حقوق بشر و ۲۶ میثاق بین‌المللی در حقوق بین‌الملل عدالت را جزو حقوق بنیادین افراد به‌رسمیت شناخته‌اند. در اسلام مفهوم عدالت در معنای کلی آن رفتار بی‌طرفانه، بدون جانب‌داری و به‌نوعی رعایت برابری در مقابل افراد برابر تعریف می‌شود (حاجی‌حیدری، ۱۳۸۸: ۲۲). می‌توان آن را رفتار برابر و مطابق با قواعد و حقوق با هر شخص یا طرف یا به‌معنای معقول و عادلانه یا متناسب با شرایط دانست، «لیکن در ادبیات قضایی و در لسان حقوقی به‌معنای دارا بودن وصف بی‌طرفی و درستی، عدم تعقیب و جانب‌داری و نفع شخصی، عادلانه، منصفانه و برابری میان طرفین دعوا به‌کار برده شده است» (فضائلی، ۱۳۸۷: ۵۰). رعایت انصاف و عدالت در مجازات‌دهی، با حاکمیت قانون (شاهد و مهر، ۱۳۹۷: ۱۱)، توجه به سزاواری، تناسب، اعلام عمومی و پیشین امکان‌پذیر بوده (حاجی‌حیدری:

در قانون فرانسه، همانند ایران، وظیفه تشکیل پرونده شخصیت برعهده بازپرس بوده و در جرایم جنایی مکلف و در جرایم جنه‌های مختار به این امر است و پس از انجام تحقیقات مقدماتی و تشکیل پرونده شخصیت، با وجود دلایل کافی و دلالت مجرمیت فرد، با صدور قرار مجرمیت، پرونده قضایی به‌همراه پرونده شخصیت به دادگاه ارسال می‌شود (شاملو و گوزلی، ۱۳۹۰: ۱۱۶). توجه به جرایم سبک‌تر جنه‌های با وجود اختیار به تشکیل آن، نشان‌دهنده نگرش قانون‌گذار به سمت جرایم کم‌اهمیت‌تر با وجود موانع است؛ چه‌بسا اگر راهکار مناسب ارائه و زمینه‌های اجرای آن مهیا گردد، در حقوق فرانسه نیز به اجرای حداکثری آن اهتمام ورزیده شود.

۲-۳- تشکیل پرونده شخصیت در پرتو عدالت ترمیمی

عدالت ترمیمی به‌عنوان پارادایم نوین عدالت کیفری در مقابل عدالت کلاسیک، الگوی پاسخ‌دهی به جرم همراه با حمایت از بزهکار، بزه‌دیده و جامعه است. ظهور این مفهوم با تغییر نگرش جرم‌شناسان نسبت به عدالت کیفری از مجازات‌های سرکوب‌کننده و جزادهنده به عدالت کیفری مبتنی بر اصلاح و جبران خسارت و توجه به بزه‌دیده است. عدالت کیفری را از قاضی‌گری صرف خارج کرده و به سمتی می‌رود که به اراده سایر کنش‌گران حاضر توجه شود. بزهکاران به‌صورت مستقیم در قبال بزه‌دیده و جوامعی که مورد آسیب و زیان بوده است مسئول هستند. عدالت ترمیمی آسیب‌های معنوی و مادی بزه‌دیده را ترمیم می‌کند. خسارت‌ها، دردها و رنج‌های روحی و جسمانی بزه‌دیدگان و وابستگان نزدیک آنان را محور اقدام خود قرار می‌دهد (نجفی‌ابرنادآبادی، ۱۳۸۳: ۲۳).

این‌گونه عدالت به‌تنهایی پاسخ‌گوی نیاز فعلی جامعه نخواهد بود، اما در کنار عدالت کلاسیک، قابلیت استفاده و بازخورد خوبی خواهد داشت. امروزه در جرایم خرد و کوچک از عدالت ترمیمی استفاده می‌شود و اغلب در جرایم سنگین به استفاده از دستاوردهای آن اکتفا می‌گردد. پیش‌بینی نهاد میانجی‌گری در جرایمی با مجازات‌های درجه شش، هفت و هشت در ماده ۸۲ قانون آئین دادرسی کیفری، نمونه‌ای از پذیرش عدالت ترمیمی در نظام کیفری ایران است.

در راستای حمایت از بزهکار در کنار حمایت از بزه‌دیده و جامعه، علاوه بر عدم مجازات و سزادهی به‌صورت کلاسیک و حفظ شأن، منزلت و کرامت انسانی او، در صورت نیاز مشاوره‌های روان‌شناسی و روان‌شناختی و همراهی در یافتن

رعایت عدالت قضایی و انصاف را در این ماده بدون در نظر گرفتن جرایم سبک لحاظ کرد. باید به این نکته توجه کرد که موانع سر راه تشکیل پرونده شخصیت نباید مانع از این شوند که ما آنچه باید باشد را با آنچه می‌توان در شرایط فعلی اجرا نمود، اشتباه بگیریم.

۴- پرونده شخصیت برای بزه دیده

بزه‌دیده به‌عنوان یکی از کنشگران اصلی صحنه جرم پس از عصر روشنگری و در حقوق جزای جدید در نظام کیفری و جرم‌شناسی مورد غفلت قرار گرفت، از دو دهه آخر قرن بیستم رویکرد توجه به بزه‌دیده در کنار بزهکار ایجاد شد، اصلاحات در رویه‌ها و قوانین صورت پذیرفت. بزه‌دیده از سه منظر حمایتی، تأثیرگذاری و کسب اطلاعات مورد توجه قرار گرفت، با این وجود در پرونده شخصیت همچنان همگی اهداف متمرکز بر روی بزهکار باقی ماند. جدای از بحث جرم‌شناسی با توجه به مواد قانونی و حقوق کیفری و کاربرد عدالت ترمیمی به بررسی پرونده شخصیت برای بزه‌دیده در دو گفتار می‌پردازیم.

۱-۴- توجه به شخصیت بزه‌دیده در مواد قانونی

مواد مختلفی در قانون مجازات اسلامی به‌خصوص در مواد مربوط به نهادهای ارفاقی از جمله قرار بایگانی پرونده، تعلیق و تعویق در کنار گذشت شاکی به جبران خسارت‌های وارده اشاره کرده‌اند. خسارت‌هایی که اصولاً و اغلب بر بزه‌دیده وارد شده و مطابق ماده ۱۴ آئین دادرسی کیفری شامل خسارت‌های معنوی و مادی و منافع ممکن‌الحصول است. شناخت خسارت مادی فرایند آنچنان پیچیده‌ای ندارد، ولی بررسی خسارت‌های معنوی و آسیب‌های روحی وارد شده، نیازمند بررسی متخصصان می‌باشد. استفاده از این نهادهای پیش‌بینی شده در قانون به‌طور خاص و جبران خسارت‌های وارده بر بزه‌دیده به‌صورت عام به‌خصوص در بُعد معنوی نیازمند متخصصان این امر و شناخت صحیحی از شخصیت و آسیب‌های وارده پس از وقوع جرم است. ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی به‌صراحت به وضعیت بزه‌دیده در هنگام استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس اشاره دارد و در آئین‌نامه کمیسیون عفو و تخفیف مجازات محکومان بند شش ماده ۲۴ از جمله شرایط اعطای عفو را اصلاح مجرم و توجه به شخصیت محکوم و خانواده او می‌داند، خانواده محکوم به‌عنوان بزه‌دیده غیرمستقیم مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر شناخت شخصیت محکوم در بند هفت ماده ۸ همین آئین‌نامه به شناخت وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی،

۱۳۸۸: ۲۵) و به‌نوعی اصل فردی‌کردن مجازات، نتیجه سزاواری، تناسب و تأثیرگذاری کیفر است که خروجی آن در نهایت اصلاح، جلوگیری از تکرار و با نگاه کلاسیک مجازات مجرم می‌باشد.

اساسی‌ترین شرط عدالت قضایی در امر کیفری، شناخت شخصیت مرتکب جرم و مطابقت واکنش‌ها با شرایط فردی اختصاص داده شده است. بنابراین در یک کلام، «عدالت کیفری امری است شخصی و ذهنی و نه خارجی و عینی و بدین ترتیب مستلزم یک شناخت درونی دقیق از شخصیت و اوضاع و احوال بزهکار در تمامی ابعاد است» (نجفی‌توانا، ۱۳۹۸: ۲۴۴). در ماده ۲۰۳ قانون آئین دادرسی کیفری با نگاهی افتراقی تشکیل پرونده شخصیت برای جرایم سنگین در نظر گرفته شده که با نگاه دقیق‌تر به قانون و آنچه در ماده ۲۸۶ آئین دادرسی کیفری درباره پرونده شخصیت اطفال و نوجوانان بیان شده، جدای از دیدگاه‌های جرم‌شناسی، نشان‌دهنده نگاه حمایتی در حوزه کیفردهی و فردی‌کردن مجازات‌ها است. مطابق آنچه در مورد شرط عدالت قضایی بیان شد و نگاه خاص به شخصیت فرد، به دور از انصاف و عدالت است که فقط عدالت قضایی در جرایم سنگین لحاظ شود، عقل سلیم هم نمی‌پذیرد که حمایت از مجرم در جرایم سنگین‌تر صورت گرفته، اما این حمایت در جرایم سبک لحاظ نگردد، چه بسا عکس این مورد قابل پذیرش‌تر می‌بود. حال اگر هدف از تشکیل پرونده شخصیت برای جرایم سنگین در جهت افتراقی کردن عدالت کیفری از مدل عدالت‌محور به مدل کنترل جرم در این ماده باشد و در جهت کنترل بیش‌تر بزهکاران و انجام اقدامات تأمینی تربیتی و اعمال مجازات‌های شدیدتر، باز هم نمی‌توان منکر اصلاح و بُعد حمایتی و فردی‌کردن مجازات‌ها و آنچه از کارکرد این پرونده در مبحث نخست گفتیم شویم. حداقل در مورد دوم نیز نگاه ویژه به بُعد حمایتی از بزهکار شده است و نمی‌توان آن را نادیده گرفت.

در کنار این باور، باید از بی‌اهمیت دانستن جرایم با درجه ارتكابی کم‌اهمیت‌تر پرهیز شود که خود می‌توانند در ادامه با توجه به تئوری‌های جرم‌شناسی از جمله نظریه برجسبزی و انحراف اولیه و ثانویه شرایط بحرانی در آینده ایجاد کنند. در هر دو صورت چه با نگاه افتراقی صرف در جهت بُعد حمایتی و چه با نگاه مدل عدالت کیفرمحور برای جرایم سنگین نمی‌توان

ارزیابی ماهیت و اهمیت خسارت بزه‌دیده یا کسب اطلاع دربارهٔ شخصیت او را می‌دهد، اقدام کند (تدین، ۱۳۹۶: ۹۶). اشاره به بررسی شخصیت بزه‌دیده و بررسی خسارت‌های وارده بر وی در ماده‌ای که به‌بیان پروندهٔ شخصیت در قانون فرانسه می‌پردازد، خود نویددهندهٔ پذیرش این موضوع در قانون فرانسه است.

۵- موانع و راهکارها

با وجود تکلیف بر تشکیل پروندهٔ شخصیت در مادهٔ ۲۰۳ و بخشنامهٔ قوهٔ قضائیه در این خصوص، اما در عمل شاهد عدم تشکیل پرونده و در مواردی تشکیل آن به‌صورت ناقص هستیم. هدف از بخشنامهٔ رئیس قوهٔ قضائیه در سال ۱۳۹۸ درخصوص پروندهٔ شخصیت شکل‌دهی روش و راهکار برای اجرای آن به‌نحو احسن بود که وجود برخی ماده‌ها قابل‌تأمل است. از جمله می‌توان به تبصرهٔ دو مادهٔ هفت اشاره کرد که در آن عدم تشکیل پروندهٔ شخصیت را مانع ادامهٔ کار قضایی نمی‌داند و به‌نظر با وجود سعی در ارائهٔ راهکار، عملاً توجهی به کارکردها و اهمیت پروندهٔ شخصیت نشده است.

محققان بسیاری به بررسی موانع و راهکارها درخصوص تشکیل پروندهٔ شخصیت پرداخته‌اند. درنهایت همگی موانع را به سه دسته تقسیم کرده‌اند: ۱- موانع قانونی ۲- موانع قضایی ۳- موانع اجرایی (طالع‌زاری، ۱۳۹۶: ۱۱۰). درخصوص موانع قانونی، مهم‌ترین مانع اجرا، نداشتن ضمانت‌اجرای عدم تشکیل با وجود الزام قانونی است و مطابق آنچه پیش‌تر بیان کردیم، با وجود تکلیف برای بازپرس عدم اجرای آن مجازاتی برای قاضی دربر نخواهد داشت. جای بسی تعجب دارد که نه خود قانون در جهت عدم اجرای این تکلیف ضمانت‌اجرائی پیش‌بینی کرده و نه در بخشنامهٔ ارائه‌شده از سوی قوهٔ قضائیه به آن اشاره شده است. از موانع دیگر قانونی به ازدیاد قانون و تورم عناوین مجرمانه و عدم تنوع در ضمانت‌اجرا می‌توان اشاره نمود (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۹۵). موانع قضایی هم شامل فقدان آموزش تخصصی در جهت تشکیل پرونده شخصیت و تخصصی نبودن انتصاب‌ها است (لهونی، ۱۳۹۴: ۱۳۶).

اما مهم‌ترین دلیل و مانع در تشکیل پروندهٔ شخصیت به گفتهٔ پرسنل قضایی، موانع اجرایی است. موانعی که شامل زمان‌بر بودن تشکیل پروندهٔ شخصیت، کمبود امکانات مالی و آزمایشگاه‌های مجهز به نیروی متخصص و فناوری پیشرفته می‌باشد (لهونی، ۱۳۹۴: ۱۳۷). شاید در نگاه نخست با وجود این موانع، آنچه در این مقاله به‌منظور توجه پروندهٔ شخصیت

جسمانی، معیشتی عائله و خانواده محکوم اشاره دارد (محمدیان و محمدرضاپور، ۱۳۹۲: ۳۳۶).

شناخت وضعیت و شخصیت بزه‌دیده و حتی در مواردی برای بزه‌دیدهٔ غیرمستقیم، جز با تشکیل اصولی پروندهٔ شخصیت و به‌دست متخصصان به‌صورت علمی و کاربردی عملی نخواهد گشت. ابزاری که در قانون بدون توجه به کارکردهای آن و لزوم تشکیل آن به‌نوعی در جهت رفع تکلیف به‌صورت ناقص و با کمی اغماض به‌دلیل نبود توانایی در اجرا، به‌صورت ناکارآمد درآمده است.

۲-۴- نقش پروندهٔ شخصیت بزه‌دیده در عدالت ترمیمی

در گفتار دوم از مبحث سوم به‌بیان عدالت ترمیمی به‌صورت مختصر پرداختیم. اگرچه نظر به مطالب گفته‌شده کارکرد و کاربرد عمده عدالت ترمیمی در جرایم سبک و ساده به‌ویژه برای نوجوانان و افرادی که برای بار نخست مرتکب بزه شده، می‌باشد، اما گاهی در جرایمی از جمله قتل و آسیب‌های بدنی از آن استفاده می‌شود. به‌نوعی توجه عدالت ترمیمی بر نوع خسارت وارده است. در صورتی که خسارت وارد بیش‌تر جنبهٔ شخصی داشته باشد، استفاده از آن به‌مراتب راحت‌تر و آسان‌تر خواهد بود. اصل اساسی و بنیادین این نوع عدالت جبران خسارت بزه‌دیده، ترمیم و حمایت از او و در کنار آن حمایت از بزهکار و اصلاح آن است. عدالت ترمیمی خواه نخواه بر روی بزه‌دیده متمرکز می‌شود، جبران خسارات‌های مادی و معنوی که جز با شناخت شخصیتی و در نظر گرفتن بزه‌دیده عملی نخواهد شد. شناختی که به‌دلیل حساسیت توسط متخصصان این امر و با تشکیل پروندهٔ شخصیت امکان‌پذیر خواهد بود. این شناخت علاوه بر شناسایی خسارت‌ها و به‌طور خاص خسارت‌های معنوی و حمایت از بزه‌دیده، به دو رویکرد دیگر حوزهٔ بزه‌دیده‌شناسی، تأثیرگذاری بزه‌دیده بر بزه‌دیده شدن و کسب اطلاع از او به‌عنوان منبع اطلاعاتی کمک خواهد کرد، با وجود حوزهٔ جرم‌شناسی این دو رویکرد، اما در ایجاد فضای عدالت ترمیمی بسیار مؤثر خواهند بود. شناخت میزان تأثیر بزه‌دیده و قبول این تأثیرگذاری توسط وی، کسب اطلاعات دقیق از روند ارتكابی جرم در ایجاد فضای میانجی‌گری یا دیگر راهکارها مثمرتر است.

در قانون آئین داری فرانسه نیز در مادهٔ ۱-۸۱ این‌گونه بیان شده است که بازپرس می‌تواند راساً براساس درخواست دادسرا یا مدعی خصوصی بر طبق قانون، به‌هر عملی که به وی اجازه

اغلب تراکم پرونده‌ها و وقت‌گیر بودن، تشکیل پرونده شخصیت را عاملی مهم در جهت عدم اجرای آن می‌دانند. نظر به آنچه در این مقاله درخصوص تشکیل پرونده برای کلیه جرایم و بزه‌دیده بیان شد، این موضوع به مراتب مشکل‌تر می‌شود. بنابراین ضمن تأکید بر موارد گفته‌شده در مقاله، در جهت رفع این مشکل پیشنهاد تقسیم‌بندی پرونده‌های شخصیت به سه دسته را بیان می‌داریم:

۱- نخست پرونده‌هایی جرایم سنگین با مجازات‌های شدید، این پرونده‌ها نیازمند تشکیل پرونده شخصیت به‌طور مفصل دارند. می‌توان آنچه در ماده ۲۰۳ فعلی تکلیف شده را در این دسته قرار داد، پرونده‌ای که کلیه بررسی‌های روان‌شناسی، روان‌شناختی، پزشکی فرد را شامل شود.

۲- پرونده‌های با جرایم با مجازات‌های درجه پنج و شش که به‌نوعی اغلب مجازات‌های سالب آزادی را شامل می‌شود. بررسی توسط یک‌نفر از مددکاران اجتماعی و مصاحبه با فرد و پاسخ به سؤالات و تست‌ها در تشکیل پرونده‌ای که در چند برگ خلاصه می‌گردد.

۳- پرونده‌های با جرایم با مجازات‌های درجه هفت و هشت که اغلب مجازات‌ها شامل جزای نقدی ناچیز و در مواردی مجازات با شدت بسیار کم است. در این خصوص پرونده شخصیت فرد می‌تواند تنها برگه‌ای شامل پرسش و پاسخ فرد و درنظر گرفتن خصوصیات کلی فرد باشد.

در مورد بزه‌دیده هم بسته به پیشنهاد قاضی و شرایط موجود در پرونده، یکی از موارد سه‌گانه درنظر گرفته شود. درخصوص بزهکار درصورت نیاز قاضی بتواند اختیار تشکیل پرونده مفصل‌تر را داشته باشد. با این تقسیم‌بندی عملاً تشکیل پرونده شخصیت با درنظر گرفتن کارکردهای آن برای کلیه جرایم و بزه‌دیده عملی خواهد شد.

د- ایجاد بانک اطلاعاتی

پیشنهاد نهایی درخصوص تشکیل پرونده شخصیت، ایجاد بانک اطلاعاتی درخصوص شخصیت مجرمان و بزه‌دیدگان می‌باشد. دسترسی سریع به داده‌ها و تکمیل پرونده با هر بار بزهکاری و بزه‌دیدگی، نه تنها تشکیل، تکمیل و دسترسی به آن را راحت‌تر می‌کند، بلکه به جرم‌شناسان و سیاست‌گذاران در تعیین سیاست‌های کلی درخصوص مجازات‌ها و جرایم، کمک بزرگی خواهد کرد. پرسش‌نامه‌های هدفمندی که خروجی نتایج آن قطعاً نظام عدالت کیفری را شگفت‌زده خواهد نمود.

برای کلیه جرایم و بزه‌دیده مشاهده شد، غیرعملی و غیرقابل اجرا تصور شود. اما باید به این موضوع توجه کرد که فرق بین آنچه باید باشد و آنچه قابل اجرا و یا درحال حاضر اجرا می‌گردد، ما را به سمت تغییر، پیشرفت، عادلانه و منصفانه نمودن نظام حقوقی پیش خواهد برد.

۱-۵- سیاست‌های کلی در جهت رفع این موانع و نواقص

قوه مقننه در اولین قدم به اصلاح قانون ضمن توجه به کارکردها، تشکیل این پرونده برای بزه‌دیده و جرایم با مجازات‌های سبک‌تر اقدام کند. همچنین اقدامات لازم را در جهت جرم‌زدایی و اصلاح مجرمان به‌جای ازدیاد عناوین مجرمانه در دستور کار خود قرار دهد. قوه مجریه اعتبارات مالی را فراهم نماید و قوه قضائیه با سیاست‌گذاری مناسب و اجرای دقیق قانون در جهت مبارزه با جرم و اصلاح بزهکاران بپردازد. اعتبارات مالی موردنظر در برابر بازخورد و نتیجه آن در آینده با به‌کارگیری راهکارهای اجرایی که در ادامه بحث می‌گردد، قابل قبول است.

۲-۵- راهکارهای اجرایی

الف- تشکیل واحد مددکاری اجتماعی

مهم‌ترین معضل و مانع از دید مجریان قانون، عدم قابلیت اجرایی تشکیل پرونده در شرایط فعلی است. با وجود پیش‌بینی قانونی در اغلب شهرستان‌ها، واحد مددکاری اجتماعی هنوز تشکیل نشده و در موارد اضطراری برای تشکیل این پرونده از واحد مددکاری واقع در شهرستان مرکز استان استفاده می‌گردد، این امر زمان‌بر بوده و در مواردی عدم همکاری شخص می‌تواند حتی مسیر تشکیل پرونده شخصیت را دشوارتر کند. بنابراین در نخستین قدم همان‌گونه که در ماده سه بخشنامه صادره از رئیس قوه قضائیه نیز به آن اشاره شده است، باید در هر حوزه قضایی شهرستان، واحد مددکاری اجتماعی زیرنظر رئیس حوزه قضایی تشکیل شود.

ب- تعیین ضمانت‌اجرا

پیش‌تر نیز بیان کردیم، تا زمانی که ضمانت اجرایی برای ماده قانونی لحاظ نشود، با وجود تکلیف قانونی عملاً الزامی برای تشکیل این پرونده نخواهیم داشت، از این‌رو در اولین فرصت برای تخلف و عدم توجه به این ماده و در اصلاح آن به این امر توجه شود.

ج- تقسیم‌بندی پرونده شخصیت

۵- حریم خصوصی در پرونده شخصیت

تعدادی از محققان تشکیل پرونده شخصیت را خلاف حریم خصوصی افراد می‌دانند، از این رو باید به این نکته توجه داشت، حریم خصوصی در جایی مورد حمله قرار می‌گیرد که بحث تراحم مصلحت فردی با مصالح اجتماع در میان نبوده و در نهایت آسیب به کرامت و حیثیت فرد وارد کرده باشد.^۱ حال اینکه این پرونده در اغلب موارد یاری‌دهنده فرد است و با رعایت محرمانگی در آن، تنها افراد صلاحیت‌دار قابلیت دسترسی به آن را دارند. ماده ۱۶ بخشنامه رئیس قوه قضائیه هم به این مورد اشاره شده و افشای محتویات آن را جز توسط متهم موضوع پرونده، ممنوع می‌دارد.^۲

نتیجه‌گیری

اهمیت تشکیل پرونده شخصیت از مرحله تعقیب تا پساکیفی بر کسی پوشیده نیست. پرونده‌ای که به مشابه یک ابزار کارآمد در جهت شناخت شخصیت اشخاص و مطابقت واکنش‌ها با شرایط فردی در نظر گرفته می‌شود و مناسب‌ترین تصمیم قضایی را در راستای عدالت کیفری، اقناع وجدان قاضی و مقبولیت تصمیم در بین افراد جامعه ایجاد می‌کند. همچنین در نیل به اهداف نهایی نظام عدالت کیفری، جرم‌شناسی و تبیین سیاست جنایی مطلوب، کارآمد بوده و هزینه‌های تحمیل‌شده در راستای تشکیل این پرونده در مقابل کارکرد و خروجی و عایدات آن در نظام عدالت کیفری ناچیز و قابل اغماض است. کارکردهای که در قانون بارها از شناخت شخصیت بزهکار در اعمال اصل فردی‌کردن و استفاده از نهادهای ارفاقی، به‌خصوص در جرایم سبک اشاره دارند، در کنار عدالت ترمیمی حاکم در جرایم خرد و سبک، که پس از جبران خسارت بزه‌دیده اساسی‌ترین هدف آن کشف حالات خطرناک و ویژگی‌های روحی روانی بزهکار، اصلاح و جامع‌پذیر کردن وی می‌باشد و با در نظر گرفتن هر دو دیدگاه مدل عدالت‌محور و کنترل جرم در تشکیل پرونده شخصیت، نمی‌توان انصاف و عدالت را در ماده ۲۰۳ قانون آئین دادرسی کیفری بدون در نظر گرفتن تشکیل این پرونده در جرایم خرد و سبک متصور بود. به‌خصوص با

توجه به این موضوع که شناخت شخصیت امری تخصصی و نیازمند به متخصصان و کارشناسان در این عرصه است. آنچه در مواد مختلف قانون در خصوص جبران خسارت بزه‌دیده به‌ویژه در عدالت ترمیمی و نهادهای ارفاقی بیان شده، مطابق ماده ۱۴ قانون آئین دادرسی کیفری شامل خسارت‌های مادی و معنوی وی می‌باشد. خسارت معنوی پیش‌بینی شده جز با شناخت شخصیت و توجه به بزه‌دیده و ابعاد مختلف بزه‌دیده‌شناسی، نخواهد بود. توجه به بزه‌دیده و ابعاد مختلف بزه‌دیده‌شناسی، همچون کسب اطلاع از وی به‌عنوان یک منبع اطلاعاتی و شناخت میزان تأثیرگذاری بزه‌دیده در بزه‌دیده شدن در فضای عدالت ترمیمی، بسیار یاری‌دهنده خواهد بود.

وجود موانع قضایی، قانونی و اجرایی در کنار عدم وجود ضمانت اجرا، سبب شده تشکیل پرونده شخصیت با وجود تکلیف قانونی، همچنان مورد غفلت قرار گیرد. پرونده‌ای که در شرایط فعلی با وجود افتراقی بودن در جرایم سنگین در مرحله اجرا با موانع نبود امکانات، تجهیزات، نیروی متخصص در حوزه‌های دادرسی مواجه هست و گسترش این ماده به بزه‌دیده و کلیه جرایم، اجرای آن را مشکل‌تر خواهد کرد. فرق بین آنچه هست و آنچه باید باشد و یا آنچه باید اجرا شود و آنچه قابلیت اجرا با شرایط فعلی را دارد، ما را به سمت تغییر و پیشرفت و پیدا کردن راهکاری در جهت حل مشکل و عادلانه و منصفانه نمودن نظام عدالت کیفری پیش خواهد برد. راهکار ارائه‌شده در این پژوهش ضمن سیاست‌های کلی بیان‌شده، در حوزه‌های قانون‌گذاری و قضایی، راهکارهای اجرایی از جمله تشکیل واحد مددکاری، تعیین ضمانت‌اجرا برای ماده ۲۰۳، تقسیم پرونده شخصیت به سه گروه و ایجاد بانک اطلاعاتی جامع با کارکردهای فوق‌العاده، در خصوص بزه‌کار و شاید در آینده‌ای نزدیک برای بزه‌دیده می‌باشد. بنابراین با نگاه ویژه به بزه‌دیده، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در کلیه جرایم و راهکارهای اجرایی بیان‌شده، نیاز به تشکیل این پرونده با رویکردی متفاوت و کاربردی و ترمیم ماده ۲۰۳ قانون آئین دادرسی کیفری به‌خوبی نمایان می‌شود. پرونده‌ای که در نهایت ضمن توجه به بزه‌دیده و تشکیل برای کلیه جرایم، دارای ضمانت‌اجرا و آئین‌نامه اجرایی مناسب باشد.

ملاحظات اخلاقی

ملاحظات اخلاقی مربوط به نگارش متن و نیز ارجاع به منابع رعایت گردید.

۱- نک: ماده چهار قانون آئین دادرسی کیفری.

۲- ماده ۱۶ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم ۱۳۹۸/۰۶/۲۶: «محتویات پرونده شخصیت، محرمانه است و افشای محتویات آن جز توسط متهم موضوع پرونده، ممنوع است.»

تقدیر و تشکر

از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، کمال تشکر را دارد.

سهم نویسندگان

نگارش این مقاله بر اساس اصول نگارش مقالات حقوقی در تمامی مراحل تهیه پلان، جمع‌آوری منابع و نگارش مشترکاً توسط نویسندگان صورت گرفته است.

تضاد منافع

این پژوهش فاقد هرگونه تضاد منافع است.

منابع و مأخذ

ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۹۰). «موانع تشکیل پرونده شخصیت در نظام کیفری ایران». *فصلنامه علمی-ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم*. ۶ (۱۸): ۲۰۴-۱۸۸.

بیگی، جمال؛ عمانی، مهدی؛ رضی نژاد، سیده هانیه (۱۳۹۵). «زمینه‌های عدالت ترمیمی در حقوق جزا و جرم‌شناسی». *کنگره علوم اسلامی*. ۱.

تدین، عباس (۱۳۹۶). *قانون آئین دادرسی کیفری فرانسه*. چاپ سوم. تهران: انتشارات خرسندی.

خسروشاهی، قدرت‌اله و سبزه‌علی، راضیه (۱۳۹۶). «نقش پرونده شخصیت در پیشگیری از تکرار جرم». *فصلنامه علمی ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم*. ۱۲ (۴۵): ۱۵۲-۱۱۷.

سبزه‌علی، راضیه؛ اشرفی، محمود و حیدری، مسعود (۱۳۹۷). «آثار پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران». *مجله حقوقی دادگستری*. ۸۲ (۱۰۴): ۹۳-۶۷.

شاملو، باقر و گوزلی، مهدی (۱۳۹۰). «پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه». *فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری*. دانشگاه علوم اسلامی رضوی. ۲: ۱۱۸-۸۹.

شاهد، بهارک و مهرا، نسرین (۱۳۹۷). «برخی از جلوه‌های بارز الگوی دادرسی منصفانه در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲». *فصلنامه پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*. ۶ (۱۲): ۳۰-۵.

شیری، عباس (۱۳۸۵). «فرایندهای عدالت ترمیمی». *فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم*. ۱۳۸۵ (۱): ۵۴-۱۷.

صفاری، علی (۱۳۹۹). *تقریرات درس بزه‌دیده‌شناسی*. دانشگاه شهید بهشتی.

طالع‌زاری، علی (۱۳۹۶). *پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران، فرانسه، انگلستان*. چاپ اول. تهران: انتشارات کتاب آوا.

قربانی‌زیردهی، پگاه (۱۳۹۳). *پرونده شخصیت در دادرسی اطفال و نوجوان بزهکار با رویکردی تطبیقی به نظام عدالت کیفری ایالت کالیفرنیا*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل.

عباسی، مصطفی (۱۳۸۲). «عدالت ترمیمی، دیدگاه نوین عدالت کیفری». *فصلنامه حقوق عمومی*. ۵ (۹): ۲۹-۸۵.

لهونی، مینا (۱۳۹۴). *چگونگی تشکیل پرونده شخصیت در نظام حقوق کیفری ایران*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل.

محمدیان، سارا؛ محمدرضا پور، بابک (۱۳۹۲). «لزوم تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری ایران». *مجله علمی پزشکی قانونی*. ۱۹ (۲ و ۳): ۳۴۰-۳۲۹.

نجفی‌توانا، علی (۱۳۹۸). «رویکرد ترمیمی عدالت؛ آسیب‌شناسی و بهبود عملکرد». *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*. ۲۴ (۸۵): ۲۶۷-۲۱۷.

نجفی‌توانا، علی (۱۳۸۸). «ضرورت تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی اطفال بزهکار». *فصلنامه خانواده‌پژوهی*. ۵ (۱): ۳۱۹-۲۹۳.

وطنی، امیر؛ مهدوی‌پور، اعظم و تاجیک‌نشاطیه، حدیثه (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی تحقق اهداف اصلاحی-درمانی بزهکاران از طریق پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری». *فصلنامه حقوق پزشکی*. ۱۳ (۵۰): ۱۶۹-۱۹۲.

ویژه، محمدرضا و محمدی‌کشکولی، محمد رضا (۱۳۹۷). «اصول بنیادین ناظر بر تضمین اصل بی‌طرفی قضایی در نظام بین‌الملل و حقوق ایران». *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*. ۲۴ (۸۴): ۳۰۴-۲۸۳.

Restorative Approach to Personality File Formation in the Criminal Trial Process

Ali Asghar Najafi^{1*}, Mehdi Nasr Isfahan²

1. Master student of Criminal and Criminology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

2. PhD in Criminal Law and Criminology, Hasht Behesht Institute, Isfahan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 23-33

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0000-0000-0000

TELL: 00000000000

Email: a.najafi186@gmail.com

Article history:

Received: 01 Apr 2022

Revised: 04 May 2022

Accepted: 6 Jun 2022

Published online: 22 Jun 2022

Keywords:

Personality File, Restorative Justice, Victim, A Fair and Just Trial.

ABSTRACT

In order to implement criminal justice, the Iranian legislator, regardless of the specific pattern, goals and function of the legal sections, has passed the law, sometimes following the example of Western countries. In a way that in general, the purpose and efficiency of legal the legal sections, especially those that are tools and solutions for other the legal sections, is not well understood and in addition to not paying attention to other provisions in the legislation of legal the legal sections, sometimes leads to their ineffectiveness. Recognizing the functions and goals of personality file formation and the approach of paying attention to the victim along with crime, term justice as a new paradigm of criminal justice, the need for justice and justice and the turmoil of legal the legal sections, the need for a restorative approach in character file more than before Makes visible. An approach that ultimately reveals the necessity of filing this case in crimes with a lesser punishment than what is mentioned in the law and paying attention to the case of the victim. Amending the legal section 203 of the Code of Criminal Procedure and harmonizing it with other the legal sections according to the goals and functions, along with writing a guarantee of proper implementation and an efficient regulation will solve the current problem of not paying attention to the personality of individuals despite the legal obligation.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Najafi, A, Mehdi Nasr Isfahan. M(2022). "Restorative Approach to Personality File Formation in the Criminal Trial Process". *Journal of Contemporary Legal Thought*, 3(2): 23-33.